

ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ. ПАМ'ЯТЬ ЯК ПОЛІТИКА

Роберт Траба

«Другий бік пам'яті» Історичні досвіди та їх пам'ятання в Центрально-Східній Європі*

Головний мотив цього тексту походить з рефлексії над сповненим емоцій фільмом Фатига Акіна [Fatih Akin], турецького режисера, який мешкає в Німеччині, – «На другому боці» (Auf der anderen Seite). Сюжет фільму об'єднує долю шістьох осіб: турків і німців, батька та сина, матерів і доньок. Центральною його точкою є остання сцена, під час якої лунає короткий вислів, що й став мотивом моїх розважань: «**In Erinnerung an die andere Seite**» (Пам'ятаючи про другий бік).

Завдяки такому простому, але дуже промовистому фіналові фільм перестає бути оповіддю про життя окремих людей, турків і німців, навчаючи всезагального значення. Якщо перекласти його сенс мовою наукового аналізу, можна сказати, що це зразок вивчення драматичних людських доль та універсального болю їх пам'ятання.

Коли говоримо про Центрально-Східну Європу, метафора «другого боку пам'яті» стосується двох аналітичних просторів:

– критичного аналізу так званого нормативного боку функціонування історії, проявом чого стають різні форми історичної політики, або – точніше – політики пам'яті;

– методологічної сфери, тобто пошуку балансу між подієвою історією та тим, що польський соціолог Флоріан Знанецький [Florian Znaniecki] в 1920-х роках окреслив як «гуманітарна реальність»¹ (та, що відбувається в наших головах), нині її частіше називають історією першого та другого ступеня.

Ключова категорія обох контекстів – «пам'ять», її «відкриття» та її своєрідний «диктат» щодо історії.

Центрально-Східна Європа

Сам термін «Центрально-Східна Європа» дехто вважає лише політично-історичною конструкцією, витвореною з метою відмежування

*Скорочену версію цього тексту було опубліковано під назвою «Druga strona pamięci» у: *Tygodnik Powszechny*. 2009. 7 квітня.

¹ *Znaniecki F. Humanizm i poznanie. Warszawa, 1912.*

від Советського Союзу. Інші називають її Mitteleuropa та, замість півночі, шукають її кордони на півдні, ототожнюючи з Габсбурзькою монархією. Для Мілана Кундери [Milan Kundera], Чеслава Мілоша [Czesław Miłosz], Адама Міхніка [Adam Michnik], опозиціонерів 1980-х років, вона була вартістю, яку вони обстоювали під час великої дискусії про участь країн так званого східного блоку в творенні тотожності цілої Європи. Ще інші взагалі відкидають концепцію історичних досліджень, засновану на area study, тобто дослідження обраних територіяльних фрагментів.

Не занурюватимусь до цієї дискусії, хоча радо наголошуватиму науковий сенс концепцій Оскара Галецького [Oskar Halecki], Єно Сюча [Jeno Szücz], Іштвана Бібо [István Bibó] чи всієї школи Єжи Ключовського [Jerzy Kłoczowski], які підкреслюють історичну окремішність Центрально-Східної Європи². «Мою» Центрально-Східну Європу визначає простір дослідницьких зацікавлень. Він приблизно охоплює терен між Вармією та Мазурами (колишньою Східною Прусією), все польсько-німецьке покордоння, Вільнюс, Львів, Берлін, частково Чехію та словацько-угорське покордоння. Я міг би також назвати її – слідом за Чеславом Мілошем – «родинною Європою». Адже так склалося, що з більшістю цих місць я теж пов'язаний родинною традицією або особистим досвідом.

Звісно, таке визначення Центрально-Східної Європи не є науковою дефініцією. Я погоджуюся, що в запропонованій мною версії маємо до діла не з цілою Центрально-Східною Європою, а тільки з вагомим її фрагментом. Для тих, кого здивує поява в моєму переліку Берліна, скажу, що це не випадково. Від часу ранньосередньовічної «варварської Європи» (що її недавно описав Кароль Модзелевський [Karol Modzelewski]³), через середньовічну історію ордену хрестоносців, значення Прусії та так званої східної колонізації в новочасну добу, східна частина Німеччини, на мою думку, також належить до Центрально-Східної Європи.

Якщо спробувати визначити історію так окресленої Центрально-Східної Європи за останні двісті років, напевно, одними з її головних сталих елементів були би:

- по-перше, **метастази війни**, тобто специфічний досвід двох світових воєн, позначений, з одного боку, радістю виникнення модерних національних держав, але, з другого, трагедією окупації (німецької та советської) та Голокосту євреїв;
- по-друге, **не-тяглість** історичних процесів, оприявлена в браку державности в XIX столітті та в змінах кордонів і примусових переселеннях небачених раніше розмахів у XX столітті;

² Halecki O. Historia Europy – jej granicy i podziały. Lublin, 1994; Szücz J. Trzy Europy. Lublin, 1995; Bibó I. Die Misere der osteuropäischen Kleinstaateri. Frankfurt/Main, 1992; Historia Europy Środkowo-Wschodniej / Red. J. Kłoczowski. Lublin, 2000. T. 1–2.

³ Modzelewski K. Barbarzyńska Europa. Warszawa, 2004.

- по-третє, **гібридність**, виявлена у співіснуванні на порівняно маленькому просторі конденсованої мозаїки етнічних і національних груп. Під час nation building на цих теренах нерідко відбувалися процеси, властиві міграційним спільнотам. Різниця полягала в тому, що рушієм цих процесів були не «чужі», а спільнота, яка протягом тривалого часу була гомогенною групою;
- по-четверте, нарешті, півстоліття **досвіду комунізму/«реального соціалізму»**.

Перелічені чотири риси частково властиві також досвідові Західної та Східної Європи, але в сукупності вони витворюють особливість Європи Центрально-Східної.

Принагідно хотів би дещо посперечатися з однією тезою Анджея Менцвеля [Andrzej Mencwel] з його блискучого есею «Родина Європа вперше»⁴. Нації Центрально-Східної Європи справді не є «чистими» ідеологічними конструкціями. Після дискусій, що тривають від 1980-х років, таких висновків уже ніхто, либонь, не пропонує. Проте це не означає, що їхньої «історичності» вистачило би для того, щоб вони сформувалися в модерній формі. Мов (діалектів, що могли би стати кодифікованими мовами) і традицій у Центрально-Східній Європі було значно більше, ніж можна припускати з сучасної мапи національних держав. Гібридність етнічної структури, що полягала у взаємопроникненні багатьох культурних впливів на порівняно малому терені, призводила до того, що нерідко лише «випадок» відігравав вирішальну роль у перебігу формування нації як «уявленої спільноти». Вже організовані національні еліти використали свою інтелектуально-організаційну перевагу, щоб притягти до «власної нації» слабші, гірше консолідовані етнічні спільноти, навіть з відмінним культурним капіталом. Так сталося на польсько-німецькому (кашуби, силезці або мазури), польсько-литовському чи польсько-українському (полонізація литовської та русинської шляхти) покордоннях. Приклади можна множити. Тому вживання поняття «будителі» видається дещо облудним, навіть якщо воно походить від визначного чеського історика Мірослава Гроха [Miroslav Hroch]. Адже воно передбачає певний первісний стан національного почуття, що його активують завдяки «пробудженню». Ні! Такі класичні прихильники тези про історичність націй, як Бенедикт Зентара [Benedykt Zientara] чи Генрик Самсонович [Henryk Samsonowicz], не відкидають процесу конструювання. Останній навіть переконливо показав історичну можливість виникнення мазовецької нації! Різновидом епігонства, що послуговується взірцями націотворення з XIX століття, є нині русинський або силезький рухи. У 1990-х роках мало місце навіть

⁴ Mencwel A. Rodzinna Europa po raz pierwszy // Gazeta Wyborcza. 2008. 13–14, 20–21 вересня.

проголошення «русинської держави» зі столицею в місті Енді Воргола, словацьких Медзілаборцах. Казимеж Кутц [Kazimierz Kutz], визначний польський режисер, сенатор польського парламенту, силезець за походженням, заявляє:

Ми хочемо мати такі самі права, як інші національні або етнічні меншини, наприклад, німецька, українська, литовська чи ромська. В Європі відроджуються старі етнічні культури та регіональні мови, адже навіть найменші культури – це багатство та краса Європи⁵.

Навіть якщо Кутц називає описаний ним процес «відродженням», тобто відновленням того, що вже існувало, то явища, які одночасно відбуваються в суспільному вимірі, є виразною спробою творення (конструювання) з традиції та цілком сучасних прагнень нової культурної якості – кодифікованої етнічної групи чи навіть силезької нації.

Політика пам'яті

Представники Товариства «Свобода для історії» (Liberté pour l'Histoire) – зокрема, Кшиштоф Помян [Krzysztof Pomian] і Кароль Модзелевський – у «зверненні з Блуа» 11 жовтня 2008 року написали:

Історія не може стати невідомою поточних подій, її не можна писати під диктат пам'ятей, що змагаються між собою. У вільній країні до компетенції політичної влади не належить визначення історичної правди чи обмеження свободи істориків за допомогою карних санкцій... Ми звертаємося до публічної влади, аби донести до неї, що наскільки вони відповідальні за опіку над колективною пам'яттю, настільки ж вони не повинні встановлювати в правових категоріях історичних догм, які можуть відчутно обмежити інтелектуальну свободу істориків⁶.

Офіційно затверджені норми нічого не змінять в розумінні історії. Як зазначив один з підписантів звернення, Тимоті Гартон Еш [Timothy Garton Ash], варто лише уявити перемовини за закритими брюсельськими дверима: «Поляки кажуть французам: добре, вірменський геноцид за український Голодомор. Це ж чистий Гоголь». І додав:

Щоб реагувати на такі речі, про них слід передусім знати. Про них треба розповідати в школах, відзначати публічно. Відкривати, перевіряти, збирати докази, верифікувати протилежні інтерпретації. Цей процес – сума історичних досліджень і дебатів – вимагає повної свободи, обмеженої лише максимально рафінованими правовими нормами про наклеп і образу...⁷

⁵ *Gazeta Wyborcza*. 2008. 17 грудня.

⁶ *Gazeta Wyborcza*. 2008. 25 жовтня. Вперше опубліковано: *Le Monde*. 2008. 11 жовтня.

⁷ *Ash T. G. Brońmy historyków przed policją pamięci // Gazeta Wyborcza*. 2008. 25 жовтня.

Вважаю, що Еш не випадково згадав у своїй статті сатиричний світ творів Миколи Гоголя та польсько-українського «історичного союзу». Центрально-Східна Європа особливо вирізняється під кутом зору зіткнення національних інтересів, джерела яких містяться в гібридному минулому та суспільній структурі. Вистачить покликатися на справжні суперечки та конкуренції словацько-угорської, польсько-німецької, білорусько-литовської, чесько-німецької чи польсько-української пам'яті, що також становлять вагомий чинник поточної політики. Ці приклади відкривають також новий простір дебатів, який не обов'язково мусить бути загрожений політичним декретуванням.

Йому загрожує «кінець епохи свідків». Ян Асман [Jan Assmann] добачає в цьому універсальне явище, що сягає корінням ще римської традиції⁸. Межовою точкою, кінцем «seaculum» була смерть останнього представника покоління свідків історії. Ми маємо змогу спостерігати ці явища на прикладі вибуху мемуаристики Голокосту, що стався в 1970-х роках, або «суперечки про історію» (Historikerstreit) в Німеччині, яка з перервами триває від середини 1980-х. На випадок Польщі та країн Центрально-Східної Європи, що тільки частково відповідає конструкції Яна Асмана, додатково накладається політичний чинник: зміна політичної системи, яка спричинилася до скасування цензурних заборон. «Кінець епохи свідків» – об'єктивне явище, з яким важко полемізувати. Воно цілком природно розблоковує механізм, потрібний для нової інтерпретації історії. І водночас породжує побічне явище політики пам'яті: бухгалтерію жертв, шукання нових домінант власної тотожності в оперті на історію.

Наведу тільки один приклад – проблему примусових обмінів населення, насамперед після Другої світової війни: німецького «Vertreibung», польського «przesiedlenie» і «deportacja», чеського «odsun». У самій лише назві криється національна специфіка розуміння цього явища. Запитання: «Чи говорити і вшановувати?» – не стоїть, проблема полягає в тому, як вшановувати, які критерії оповіді прийняти для виселень у великій нарації про ХХ століття. Стежачи за публічними, ненауковими (у них постала істотна згода), дебатами на цю тему, маю враження, що останнім часом переважає своєрідна магія великих цифр і «потреба задоволення запитів жертв», навіть ціною фальшування історії. Ніхто не декретує історії, але постає гегемоністський дискурс, осердям якого є «незаслужено забути страждання» власного народу. Всі, хто намагається, наприклад, раціоналізувати кількість жертв, описувати «дискурс про вигнаних» у виконанні товариств вигнаних не тільки в категоріях прав людини, а й, наприклад, як європеїзованого продовження елементів *völkisch* мови 1920–1930-х років, стають маргіналами, які не розуміють «страждань жертв».

⁸ Assmann J. Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. München, 1992. Польське видання: Assmann J. Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i tożsamość polityczna w cywilizacjach starożytnych. Warszawa, 2008.

У вармінському селі Пурда, де я два роки проводив дослідження з польськими та німецькими студентами, єдиними «вигнаними» були «імпортвані» чиновники місцевих структур НСДАП, які насправді втікали від відповідальності та правосуддя. Вони та їхні нащадки також стали «вигнаними з рідної землі». Масові виїзди почалися в 1950-ті, а їх апогей припав на 1970-ті роки. Однак сила культурної пам'яті така, що в деяких спогадах автоматично з'являється категорія «Vertreibung».

Нині в німецько-німецькій дискусії «вигнання» не декретовано, але вписано до санкціонованої державою формули: «XX століття, століття вигнань». Як можуть почуватися у контексті таким чином визначеного XX століття сусіди, які зазнали німецької та советської окупації, пережили два тоталітаризми, що нищили наслідки Другої світової війни? Чи не загрожує така формула зникненню пропорцій і значення історичних подій? Чи не відбиває вона панування «пам'яті» над «історією»?

Останнім часом часто чую про проекти, в яких польські та німецькі «вигнанці» над Одером і Нисою оповідають одне одному трагічні історії втрати рідної землі. Хтось навіть окреслив це явище: «В такий спосіб, через спільну долю, поляки і німці можуть краще зрозуміти одне одного». Чи так воно насправді? У таких розповідях зникає факт, що перш ніж на початку 1945 року їх об'єднала «спільна доля», пересічний поляк пережив чотири роки німецької окупації. І саме окупація була головним досвідом. Натомість сьогоднішні «вигнанці» переживали тоді «час жінок», які чекали на своїх чоловіків і синів, котрі воювали на східному фронті. Можливо, формулою «пам'ятаючи про другий бік» ми могли би надати цій оповіді нового сенсу?

Дивлячись із перспективи політики пам'яті країн Центрально-Східної Європи, маю враження, що німецькі дебати про «вигнання», починаючи від 2000 року, не надто різняться від історичних дискусій про ідентичність у Польщі чи Україні. Попри інакшу, розмаїтішу палітру учасників публічної дискусії, менший рівень емоційності та більшу самокритичність, сенс залишається той самий: спроба підтримки сучасної тотожності за допомогою нової конструкції пам'яті. У посткомуністичній Польщі це дискусія про принципи, в Німеччині – тільки про фрагмент образу себе. Саме тому в Польщі ця спроба надалі більше нагадує ідеологічну, ніж історичну дискусію. Йдеться про те, яке місце посядуть категорії «нація», «національна історія» в конструкції сучасної ідентичності. Учасники дискусії вживають емоційні епітети охочіше за раціональні аргументи: «справжніх поляків» і «національних зрадників» визначають у координатах патріотичний – антипатріотичний, національний – космополітичний.

Тимоті Гартон Еш додає причину звернення до декретування історії у формулі: «треба насамперед знати, треба навчати в школах». Один зі шляхів до знання показав приклад німецько-французького підручника з історії. Під час презентації другого тому Вольф Лепеніс [Wolf Lepenies],

видатний німецький соціолог культури, висловив важливу думку, сенс якої такий: цей підручник потрібний, але справжньою подією стане польсько-німецький підручник, не лише з погляду двосторонніх взаємин, а й тому, що нагадає Західній Європі забутий фрагмент історії Європи Східної. Перші результати праці групи польських і німецьких експертів указують на те, що ми справді маємо шанс дістати винятковий проект. Політики не декретують історію, але створюють сприятливі рамкові умови для реалізації проекту. Не думаю, що цей шлях стане моделлю для Європи, але він напевно зриває один з останніх елементів «залізної завіси», і то зусиллями істориків двох націй, чия історія в ХХ столітті була чи не найбільш конфліктною.

«Пам'ять» у праці істориків

Я вже згадував, що ми живемо в часи «відкриття нового історичного джерела» – свідка історії. Живемо в часи домінування «колективної пам'яті» над «історією», нерідко чуємо тезу, що «історія – це також пам'ять». Чим більше займаюся цією тематикою, тим більше мене огортає скептицизм щодо культивування такої тенденції. Соціологи, культурологи, конструктивісти тішаться: нарешті історики відходять від подієвої історії. У цьому випадку «пам'ятати про другий бік» означає шукати баланс між різними підходами до минулого.

Фундаментальне застереження для всього комплексу досліджень колективної пам'яті сформулював один з її найбільших критиків і один з найвизначніших німецьких істориків Райнгарт Козелек [Reinhard Koselleck]. Він убачав загрозу в зникненні різниці між подієвою історією – «історією першого рівня» та історією уявною – «історією другого рівня» (тобто передусім колективною пам'яттю). Відсутність рівноваги між цими категоріями може спричинитися до реальної загрози деформації спостереження та опису «історичної реальності». Ці загрози можна звести до трьох: «де-реалістичність» історії, нерепрезентативність, побудова теологічних конструктів. Як наслідок, різниця між Другим і Третім Райхом зводиться не до реалій, а до їх сприйняття на рівні історії колективних уявлень.

Під кінець життя Козелек, щоправда, сам звернувся до досліджень пам'яті, але в індивідуальному контексті, під впливом розважань про власний досвід. В опублікованій в часописі «Borussia» статті він сформулював застереження перед фетишизацією «колективних уявлень» як історичної реальності⁹. Водночас Козелек високо оцінює роль свідка, який усупереч «примусу мовчання» має сміливість почати говорити. А завдання істориків полягає в тому, щоб залучити індивідуальну оповідь до історичного контексту, не втрачаючи при цьому рівноваги між індивідуалізацією та контекстуалізацією бачення минулого.

⁹ Koselleck R. Dziewiąty maja pomiędzy pamięcią a historią // Borussia. 2006. No. 29.

Я згадав про критичні зауваження Райнгарта Козелека щодо колективної пам'яті, тому що ми, група з понад 100 авторів, узялися описати польсько-німецькі «місця пам'яті». Скептицизм деяких дослідників призвів до того, що ми визначили «двосторонні місця пам'яті» як історичні феномени. У цьому понятті присутня метафорична сила подій, постатей, топографічних місць, артефактів, символів, пам'ятників і дискурсивних подій, а також контекст їх функціонування в конкретному просторі фактів і подій. Отже, у вимірі польсько-німецького сусідства ми також звертаємося до історії взаємовпливів. Ми досліджуємо механізми публічного життя, які спричиняються до того, що саме «такі», а не «інші» події стають елементом, котрий формує групи людей, які вважають або вважали себе німцями та поляками. Так ми прагнемо уникнути пастки нормативності в описі місць пам'яті.

Райнгарт Козелек виокремив сім «П», які загрожують праву людини на індивідуальну пам'ять: **п**-рофесори, **п**-олітики, **п**-ресвітери, **п**-едагоги, **п**-оети, **п**-убліцисти та спеціалісти із **п**-іюру!

Нинішня реконструкція пам'яті сприяє зміцненню або призводить до конкуренції національних конструкцій ідентичності. Я усвідомив це особливо гостро, готуючи виставу про поляків, які мешкали протягом останніх 200 років у Берліні. Виявилось, що найважче знайти відповідь на запитання: кого вважати поляком у Берліні? Вперше я постав перед цією проблемою, шукаючи колегу, який мешкав у дільниці Пренцлаєрберг. Я не знав номера його будинку, тож майже годину читав прізвища мешканців, аби знайти потрібну адресу. Майже всі прізвища звучали на диво знайомо: по-слов'янсько-польському, але з порушенням усіх орфографічних правил польської мови! Чи то були ще поляки? Чи вже німці? Чи вважати поляком вихідця з Силезії, який розмовляє «wasserpolnisch»? Ким є «єврей зі сходу», який приїхав із польського штетля? Кого залучити, а кого вилучити з оповіді про польський Берлін? Який стосунок до цього питання має категорія «колективна пам'ять»? Як пам'ять «зберігається» в настільки гібридному культурному просторі, де різні хвилі міграцій і настанов накладаються одна на одну? Як конструюється образ «нашого» і «не-нашого» минулого?

Я не можу відповісти на всі ці запитання, але розумію, що в суперечках про «пам'ять» про них варто пам'ятати. Переносячи ці запитання на центральньо-східноєвропейський ґрунт, додаємо ще більший виклик. Масовий вимір націєтворчих процесів у регіоні нерідко тривав ще на початку ХХ століття. Тому, описуючи колективну пам'ять у просторі довгої тривалості, торкаємося тільки відсотково незначної частки (еліти) «поляків», «українців», «литовців» чи «словаків», а тут є загроза зарахувати до них також тих, хто не мав однозначної національної ідентифікації.

І ще одне запитання, яке не має чіткої відповіді: як досліджувати колективну пам'ять «суспільства шепоту» комуністичних часів, яке живе

в стані страху й терору непам'ятання, що на його варті стоїть державна цензура? Недавно спробу опису функціонування такого суспільства запропонував британський науковець Орландо Файджес [Orlando Figes]¹⁰. Авторові йдеться про повсякденне життя Советського Союзу, а також країни соцтабору за часів сталінізму. Пошук «інших» методів дослідження пам'яті залишається актуальним.

Happy End?

Поклик на «другий бік пам'яті» корелює з важливим напрямом філософії діалогу Мартина Бубера [Martin Buber] чи Хосе Ортеги-і-Гасета [José Ortega y Gasset]. У Польщі філософію «Іншого» найактивніше, либонь, практикував у своїх літературно-репортерських публікаціях Ришард Капусцінський [Ryszard Kapuściński]. Ортега-і-Гасет у лекціях, виданих під назвою «Довкола Галілея», писав:

Реалії життя полягають не в тому, чим воно є для того, хто дивиться на нього ззовні, а в тому, чим воно є для того, хто є ним зсередини, хто переживає його в процесі, і воно реальне настільки, наскільки його переживають. Отже, аби пізнати інше життя, що не є нашим життям, мусимо намагатися подивитися на нього не з нашої перспективи, а з перспективи його власної, з перспективи суб'єкта, який його переживає¹¹.

Фільм Акіна закінчується добре, хоча наприкінці можна відчитати драматичне послання. Кожен з головних героїв починає думати не тільки категоріями власних інтересів, світу власних цінностей і закарбованого в пам'яті власного досвіду. Шлях до цього щасливого фіналу торований трагедією найближчих людей. Тільки їхня смерть або життєве випробування спонукає героя вийти з власної ролі та дає йому змогу розгледіти «іншого». У цьому гіркому посланні заковано якусь універсальну правду про життя та минуле Європи. Її історія писалася найжорстокішими війнами і постійними перемовинами, які уможливили відбудову та творення нової мирної реальності. У сучасному європейському діялозі я бачу набагато більше позитивних передумов виходу з глухого кута конкуренції пам'яті. У великій дискусії про колективну пам'ять, її конструювання та дослідження я додаю – попри власну критику – позитивний заряд пошуку нових дослідницьких методів і відкритості у творенні присутності історії/пам'яті в публічному просторі... без необхідності досвідчення нових трагедій.

*Переклав з польської
Андрій Портнов*

¹⁰ Figes O. The Whisperers. Private Life in Stalin's Russia. London – New York, 2007. Польське видання: Figes O. Szepty. Życie w stalinowskiej Rosji. Warszawa, 2008.

¹¹ Ortega y Gasset J. Wokół Galileusza. Warszawa, 1993.

**“The Other Side of Memory”: Historical Experiences and Their
Memorialization in Central and Eastern Europe**

The Central and Eastern European space is defined by the specific experience of world wars, discontinuity (fragmentation) of historical processes, the mosaic nature of ethnic and national processes, and the half-century-long communist experiment. Since, in many cases, nation-building processes were still taking place in the early part of the twentieth century, in describing collective memory in the space of lengthy continuity, we touch on only the numerically insignificant proportion (elite) of “Poles,” “Ukrainians,” “Lithuanians,” or “Slovaks.” But in doing so, there is a danger of including among them those peoples who did not have distinct national identification. The contemporary reconstruction of memory is helping to strengthen or leading to competition among constructions of national identity. However, in the contemporary European dialog the author perceives positive preconditions for escaping the dead end of competing memories.